

**ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЗАКІНЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

**HISTORICAL STAGES OF PROCEDURAL DESIGN OF COMPLETION
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION ON THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE**

Проведено історично-правовий аналіз процесуального оформлення закінчення досудового слідства на теренах сучасної України. Представлено шлях становлення та історичного розвитку правової форми обвинувального акта. Зроблено висновок, що основними історичними етапами становлення і розвитку процесуального оформлення закінчення досудового слідства є такі етапи: 1) дореволюційний; 2) радянський; 3) сучасний. Дореволюційний етап охоплює час від Київської Русі і до останніх років існування Російської імперії. Найбільш значущі зміни у процесуальне оформлення закінчення досудового слідства у дореволюційний час привнесла Судова реформа 1864 року. Цією реформою було офіційно визначено обов'язок прокурора скласти обвинувальний висновок у формі обвинувального акта. Радянський етап включає період із початку встановлення радянської влади як результат громадянської війни 1917–1922 рр. і до розпаду СРСР у 1991 р. Спочатку радянський етап проходить на тлі згортання досягнень Судової реформи 1864 року, однак після першої кодифікації радянського законодавства ознаменувався створенням правової форми обвинувального висновку, що проіснувала з відповідними змінами майже століття. Виділено чотири найбільш важливі нормативно-правові акти радянського етапу: 1) Декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету «Про суд» від 7 березня 1918 р.; 2) Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 13 вересня 1922 р., який запровадив правову форму обвинувального висновку, що складалась з описової та резолютивної частин; 3) Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 20 липня 1927 р.; 4) Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. Сучасний етап становлення і розвитку правової форми закінчення досудового слідства розпочався із часу здобуття Україною незалежності у 1991 р. і триває й понині. На сучасному етапі відбулася адаптація колишнього радянського законодавства до нових суспільно-політичних реалій, й врешті-решт був прийнятий Кримінально процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р., який замінив правову форму обвинувального висновку на правову форму обвинувального акта.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, кримінально-процесуальні правовідносини, досудове слідство, кримінальне обвинувачення, доповідний список, обвинувальний акт, обвинувальний висновок.*

A historical and legal analysis of the procedural design of the end of the pre-trial investigation in modern Ukraine has been carried out. The way of formation and historical development of the legal form of the indictment act is presented. It is concluded that the main historical stages of formation and development of the procedural design of the end of the pre-trial investigation are the following stages: 1) pre-revolutionary; 2) Soviet; 3) modern. The pre-revolutionary stage covers the time from Kievan Rus to the last years of the Russian Empire. The most significant changes in the procedural design of the end of pre-trial investigation in the pre-revolutionary period were brought by the Judicial Reform of 1864. This reform formally defined the duty of the prosecutor to draw up closing indictment in the form of an indictment act. The Soviet stage includes the period from the beginning of the establishment of Soviet government as a result of the civil

war of 1917–1922 until the collapse of the USSR in 1991. Initially, the Soviet stage was characterized by the collapse of the achievements of the Judicial Reform of 1864, but after the first codification of Soviet law was marked by the creation of a legal form of the closing indictment, which lasted with changes for almost a century. There are four most important legal acts of the Soviet stage: 1) Decree of the All-Russian Central Executive Committee “About the Court” of March 7, 1918; 2) Criminal Procedure Code of the USSR of September 13, 1922, which introduced a legal form of closing indictment, consisting of descriptive and operative parts; 3) Criminal Procedure Code of the USSR of July 20, 1927; 4) Criminal Procedure Code of Ukraine of December 28, 1960. The current stage of formation and development of the legal form of completion of pre-trial investigation has begun with independence of Ukraine in 1991 and continues to this day. At this stage the former Soviet legislation was adapted to the new socio-political realities, and eventually the new Criminal Procedure Code of Ukraine was adopted on April 13, 2012, which replaced the closing indictment with the indictment act.

Key words: *criminal proceedings, criminal procedure legal relations, pre-trial investigation, criminal prosecution, report list, indictment act, closing indictment.*

Вступ. Будь-які поняття і явища об’єктивної дійсності проходять свій шлях становлення і розвитку, що відбувається відповідно до основних законів діалектики як основоположної логіки існування та функціонування таких понять і явищ. Не виключенням з цього є й досудове слідство та його процесуальне оформлення, що за чинним кримінально-процесуальним законодавством України є вираженим у такому юридичному документі, як обвинувальний акт. Однак ще задовго до появи сучасного обвинувального акта на теренах сучасної України використовувалися споріднені форми закінчення досудового слідства, дослідження яких потребує окремої уваги.

Вивченню історичних та сучасних форм закінчення досудового слідства присвятили свої праці низка вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ю.О. Гришин, Т.А. Гумеров, Н.А. Якубович та ін. Однак допоки у науковій літературі не було проведено комплексного дослідження із приводу виділення окремих історичних етапів процесуального оформлення закінчення досудового слідства на території сучасної України, що зумовлює необхідність наукової розвідки з окресленого питання.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу з використанням загальнонаукових, історичного, порівняльно-правового і діалектичного методів наукового пізнання історичних етапів процесуального оформлення закінчення досудового слідства на теренах сучасної України.

Результати дослідження. Обвинувальний акт визначений у частині четвертій статті 110 чинного Кримінального процесуального кодексу України як процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування [1]. Утім, потрібно відмітити, що сучасна процесуальна форма обвинувального акта відображає тривалий історичний шлях і наявний досвід процесуального оформлення закінчення досудового слідства і є найбільш спорідненою з відомим ще з радянських часів обвинувальним висновком. Фахівець у галузі кримінального процесу Т.А. Гумеров визначає обвинувальний висновок як процесуальний документ, що завершує попереднє слідство, містить сформульоване у справі обвинувачення, визначає межі судового розгляду, а також систему й аналіз доказів і фокусує процесуальне рішення компетентних органів і посадових осіб про можливість направлення кримінальної справи до суду для розгляду його по суті [2, с. 3]

Однак навіть ще до появи самих юридичних термінів «обвинувальний акт» і «обвинувальний висновок» і їх легального закріплення у кодифікованих актах кримінально-процесуального законодавства вітчизняне правозастосування не обходилося без використання зазначених вище ключових змістовних ознак, що символізували етап закінчення досудового слідства. Як і будь-який інший правовий інститут, обвинувальний висновок та проблеми його складання сягають своїм корінням в глибину століть, трансформуючись і змінюючись залежно від особливостей тієї чи іншої держави, її державно-правового устрою, форми правління і політичного режиму [2, с. 4]. Тож цілком закономірно, що і на теренах сучасної України процесуальне оформлення закінчення досудового слідства можна розподілити на відповідні історичні етапи: 1) дореволюційний; 2) радянський; 3) сучасний.

Дореволюційний етап є найдовшим, а становлення інститутів суду й досудового слідства сягає своїм корінням часу формування державності на теренах сучасної України. Зокрема, зі змі-

сту Русько-візантійського договору 911 року можна зробити висновок, що суспільство відмовлялось від самоправства і вимагало офіційного суду над правопорушниками. Разом із тим унаслідок нестачі пергаменту і слабого розвитку письмового діловодства у Київській Русі будь-яких документальних форм досудового слідства не передбачалось [2, с. 8]. На початку XI століття Руська Правда закріпила перші прадавні процесуальні форми досудового слідства у вигляді гоніння сліду та зводу [3, с. 87–112].

Час феодальної роздробленості на Русі характеризувався накопиченням різноманіття процесуальних форм досудової діяльності й появою таких документів, як присяга (сторін, намісника, князя, послухів), повістка, грамота про доставку відповідача, обвинувачувальна грамота. Їх правове регулювання здійснювалося на підставі вічового законодавства, зокрема Псковською судною грамотою 1397 року [4]. Розвиток цих процесуальних форм відбувся у Судебнику Івана III 1497 року [5] – нормативно-правовому акті, що являв собою звід законів Російської держави, створений із метою систематизації наявних на той момент норм права. У його статті 16 закріплено таку правову форму, як доповідний список, що одночасно виступав обвинувальним актом і протоколом судового засідання, в якому суд, він же слідчий орган, пред'являв підозрюваному звинувачення і сам же виносив рішення. Рішення не записувалося в доповідний список, а оформлялося правовою грамотою, яка складалася спеціальною посадовою особою – діаком або піддячим [2, с. 11–12]. У свою чергу, статті 4 і 5 Судебника Івана IV 1550 року додатково визначили кримінальну відповідальність посадової особи за неправильне викладення (спотворення) докладного списку [2, с. 13]. Тим самим закріплювались підвищені вимоги суспільства до процесуального оформлення досудового слідства і створювались передумови для утворення форми обвинувального висновку при подальшому вдосконаленні законодавства. Про появу процесуального документа, максимально наближеного до обвинувального висновку, свідчить стаття 4 Указу Петра I «Про форму суду» від 5 листопада 1723 р., згідно з якою до початку судового розгляду потрібно було надати відповідачу список з пунктів обвинувачення [2, с. 17].

Найбільш значущі зміни у процесуальне оформлення закінчення досудового слідства в революційний час привнесла Судова реформа 1864 року. Цією реформою, окрім запровадження чіткої, однакової для всіх частин Російської імперії системи судів, прийняття нових судових статутів, що закріплювали демократичні принципи судочинства, впровадження інститутів мирових судів, присяжних повірених (адвокатури) та суду присяжних, було офіційно визначено обов'язок прокурора скласти обвинувальний висновок у формі обвинувального акта. Це безпосередньо закріплювалось у статті 519 Статуту кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р., відповідно до імперативного припису якої висновок прокурора щодо віддання обвинуваченого до суду викладається у формі обвинувального акта. За статтею 520 Статуту в обвинувальному акті повинні були вказані: 1) подія, яка містить у собі ознаки злочинного діяння; 2) час і місце скоєння цього злочинного діяння, наскільки це відомо; 3) звання, ім'я, по батькові та прізвище або прізвисько обвинуваченого; 4) сутність доказів, зібраних у справі проти обвинуваченого; 5) визначення за законом: якому саме злочину відповідають ознаки аналізованого діяння. Згідно зі статтею 521 Статуту до обвинувального акту прокурор докладає список осіб, які, на його думку, повинні бути викликані до суду [6, с. 170]. П.І. Люблінський у 1864 році, одразу після прийняття Статуту кримінального судочинства, відзначав: «Цей Статут необхідно розглядати як закон, звернений до підданих, про права, які їм надані в огорожу свавілля держави й судових органів, а не тільки як звід приписів органів судової влади про форми процесу» [7, с. 11]. На цьому важливому досягненні фактично завершився дореволюційний етап розвитку процесуального оформлення закінчення досудового слідства.

Наступний, радянський етап у розвитку правового закріплення процесуальної форми закінчення досудового слідства розпочався у важкі часи Громадянської війни й спочатку проходив на тлі згорання досягнень Судової реформи 1864 р, однак після першої кодифікації радянського законодавства ознаменувався створенням правової форми обвинувального висновку, що проіснувала з відповідними змінами майже століття. При цьому слід виділити чотири найбільш важливі нормативно-правові акти цього етапу: 1) Декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету «Про суд» від 7 березня 1918 р., № 2, за статтею 22 якого «у кримінальних справах обвинувальний акт замінюється постановою слідчої комісії про віддання під суд. Якщо ж постановою окружним народним судом буде визнана недостатньо обґрунтованою, то в компетенції суду повернути справу в слідчу комісію для дослідження або доручити таке одному з членів суду» [8]; 2) Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 13 вересня 1922 р. [9], який запровадив правову форму обвинувального висновку, що складалась з описової та резолютивної частин; 3) Крими-

нально-процесуальний кодекс УСРР від 20 липня 1927 р. [10], статті якого по-новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури й суду, зокрема розширили права слідчих і прокурорів щодо закриття кримінальних справ за відсутністю складу злочину; 4) Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р., № 1001-05 [11], який зі змінами продовжував свою дію перші двадцять років після розпаду Радянського Союзу.

Сучасний етап у розвитку процесуального оформлення закінчення досудового слідства розпочався із моменту здобуття Україною незалежності у 1991 р. Спочатку цей етап характеризувався адаптацією колишнього радянського законодавства до нових суспільно-політичних реалій, утвердженням України як повноправного члена міжнародної спільноти, у тому числі й підписанням й ратифікацією Європейської Конвенції з прав людини й протоколів до неї, з подальшою імплементацією конвенції у національний правопорядок України, й нарешті, прийняттям Кримінального процесуального кодексу від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI, який серед іншого змінив правову форму обвинувального висновку, на правову форму обвинувального акта з відмовою від структурного поділу на описову і резолютивну частини, однак із чіткою регламентацією відомостей, які такий акт повинен містити.

Висновки. Таким чином, основними історичними етапами становлення і розвитку процесуального оформлення закінчення досудового слідства є такі етапи: 1) дореволюційний, що охоплює час від Київської Русі і до останніх років існування Російської імперії; 2) радянський, що включає період із початку встановлення радянської влади як результат громадянської війни 1917–1922 рр. і до розпаду СРСР у 1991 р.; 3) сучасний, що розпочався із часу здобуття Україною незалежності у 1991 р. і триває й понині. Кожен із цих етапів характеризується своїми індивідуальними особливостями правового регулювання закінчення досудового слідства і визначення форми та змісту основного результативного юридичного документа, що конкретизував сутність офіційного обвинувачення і межі наступного судового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р., № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10 (від 08.03.2013). С. 474. Ст. 88.
2. Гумеров Т.А. Обвинительное заключение: правовая природа, содержание, процессуальные последствия : монография. Москва : Юрлитинформ, 2011. 216 с.
3. Тихомиров М.Н. Пособие по изучению Русской Правды. Москва : Издательство Московского Университета, 1953. 192 с.
4. Псковская судная грамота / новый пер. и коммент. Л.В. Черепнина и А.И. Яковлева. *Исторические записки*. Москва : Издательство Академии Наук СССР, 1940. Т. 6 / отв. ред. акад. Б.Д. Греков. 300 с.
5. Алексеев Ю.Г. Судебник Ивана III: традиции и реформа. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2001. 448 с.
6. Устав уголовного судопроизводства. *Российское законодательство X – XX веков : в 9-ти т.* / под общ. ред. О. И. Чистякова. Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. Б.В. Виленский. Москва : Юридическая литература, 1991. 496 с.
7. Люблинский П.И. Свобода личности в уголовном процессе. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1906. 701 с.
8. Декрет ВЦИК «О суде» от 07 марта 1918 г., № 2. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского Правительства РСФСР*. 1918. № 26 (от 7 марта (22 февраля)).
9. Уголовно-процессуальный кодекс УССР : утвержд. ВУЦИК 13 сент. 1922 г. Харьков : НКЮ, 1922. 60 с.
10. Шаргей М.Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года. Харьков, 1928. 372 с.
11. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р., № 1001-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2 (від 12.01.1961). Ст. 15.